

FOLKLORŞÜNASLIQ

Sözlü və yazılı ədəbiyyatda altımisralı bayatılar və onların sirri

İslam Sadıq

Filologiya elmləri doktoru
AMEA Folklor İnstitutu. Azərbaycan.
E-mail: islamsadiq1953@yahoo.com

Annotasiya. Bayatı dördmisralı olur. Lakin sözlü və yazılı ədəbiyyatımızda, müxtəlif yazılı yayınlarda altımisralı bayatılara da rast gəlinir. Bu da sözsüz ki, müəyyən çəşnqliq yaradır.

XVII əsrdə yaşamış Azərbaycan şairi Məhəmməd Əmani də üç dənə altımisralı bayatı qoşmuşdur. Bəzi bayatların altımisralı yazılması ilk baxışda elə təsəvvür yarada bilər ki, M.Əmani və digər sənətkarlarımız bayatının qəlibini pozmuşlar. Lakin bu belə deyil, çünki bayatı altımisralı ola bilməz. Deməli, burada bir sirr var. Bu məqalədə həmin sirr açılmış, M.Əmaninin və digər sənətkarlarımızın bayatıları niyə altımisralı yazdıqlarına aydınlıq gətirilmişdir. Məqalədə göstərilmişdir ki, hər bir altımisralı bayatı iki bayatının birləşdirilməsi nəticəsində yaranmışdır.

Açar sözlər: Sözlü ədəbiyyat, yazılı ədəbiyyat, bayatı, altı, misra, sirr

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 05.06.2022; qəbul edilib – 15.06.2022

Six-hemistich bayatis in the oral and written literature and their secret

Islam Sadig

Doctor of Philological Sciences
Institute of Folklore of ANAS. Azerbaijan.
E-mail: islamsadiq1953@yahoo.com

Abstract. Bayati consists from four hemistich. However, in our oral and written literature, in various written sources, there are also six-hemistich bayatis. This, of course, creates some confusion.

Azerbaijani poet Mohammad Amani, who lived in the 17th century, also added three six-hemistich bayatis. At first glance, the fact that some bayatis are written in six hemistich may seem that M.Amani and other artists have broken the form of the bayati. But that's not the case, because a bayati cannot have six hemistich. There is a secret here. This article reveals this mystery and clarifies why M.Amani and other artists wrote six hemistich. The article shows that each six-hemistich bayati was formed as a result of combining two bayatis.

Keywords: oral literature, written literature, bayati, six, hemistich, mystery

Article history: received – 05.06.2022; accepted – 15.06.2022

Giriş / Introduction

Bayatı Azərbaycan sözlü ədəbiyyatının çox geniş yayılmış janrlarından biridir. Bayatı bütün türk xalqlarının sözlü ədəbiyyatında yayılmışdır. Ona daha çox Azərbaycan türklərinin və Kərkük türkmənlərinin sözlü ədəbiyyatında rast gəlinir. Digər sözlü ədəbiyyat janrları kimi, bayatının da konkret olaraq öz şəkli və onun da konkret tələbləri var. Bayatı dörd misradan, hər misrası yeddi hecadan ibarət olan. *aaba* qaydasında qafiyələnən şeir şəklidir. Bunu bayatının qəlibi adlandırmaq daha doğru olar. Azərbaycan xalq bayatılarında bu tələblər heç vaxt pozulmur. Misralarının və hecalarının sayı, qafiyə quruluşu yuxarıda deyilənlərə uyğun gəlməyən şeir şəkli doğru olaraq bayatı adlandırılmır və adlandırılma da bilməz. Onda üç, beşmisralı, altı, səkkiz, doqquzhecalı şeirləri də bayatı adlandıranlar ki, bu, qəti şəkildə yolverilməzdir. Qoşma ilə gəraylımın arasındakı yeganə fərq birincinin on bir, ikincinin səkkizhecalı olmasıdır. Bütün misraları səkkizhecalı olmayan şeiri gəraylı, on birhecalı olmayan şeiri isə qoşma adlandırmaq olmaz.

Əsas hissə / Main part

Çox maraqlıdır ki, bayatı qoşmuş bəzi şairlərimizin yaradıcılığında və AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun ayrı-ayrı fondlarında saxlanan cümlələrdə, həmçinin digər əlyazmalarda altımisralı bayatılar var. Məhəmməd ibn Məkkinin 1549-cu ildə yazdığı "Ləmə-at-üd-Diməşqiyyə" adlı əlyazmada bir ədəd, Sədüllah Bərdəinin 1790-cı ildə yazdığı "Hədəiq-üd-dəqaiq" adlı əlyazmada beş ədəd, 1849-cu ilə aid B-1482/10537 və B-1858/11919 şifrəli cümlələrin hərəsində iki ədəd, "Kitab-ül-müxtəsər fil-fiqh" adlı əlyazmada bir ədəd, B-1251/11238 şifrəli cümlədə üç ədəd, B-4819/3131 şifrəli cümlədə 10 ədəd altımisralı bayatı var. Göründüyü kimi, altımisralı bayatıların sayı o qədər də az deyil. Q.B.Zakirin, Y.V.Çəmənəmzinin, M.Əliyevin, H.Q.Sarabskinin, R.B.Əfəndiyevin, Z.Hacıbəyovun, İ.Srafilbəylinin, Salman Mümtazın, Əhməd Cavadın əlyazmalarının arasında bir dənə də olsun altımisralı bayatı yoxdur. Ayrı-ayrı aşıqlarımızın yaradıcılıq örnəklərinin yazıya alındığı cümlə və əlyazmalarda da altımisralı bayatılara rast gəlinir.

XVII əsrdə yaşamış Azərbaycan şairi Məhəmməd Əmaninin əlyazmaları arasında dörd bayatı var. Onlardan üçü altımisralı, biri dördmisralıdır.

Məhəmməd ibn Məkkinin "Ləmə-at-üd-Diməşqiyyə" və Sədüllah Bərdəinin "Hədəiq-üd-dəqaiq" adlı əlyazmalarında da həm dörd, həm də altımisralı bayatılar var. Onları müəlliflər ya özləri qoşublar, ya da xalqdan toplayıblar. Həmin bayatıların bir çoxunun xalqdan toplanmış örnəklər arasında oxşarları, variantları da var. Bundan başqa, onların arasında həm gözəl, bitkin, cilalanmış, həm də zəif, hətta təhrif edilmiş bayatılara rast gəlinir. Məsələn:

*Aşiq, yüz ilə dəgər,
Şana yüzilə dəgər.
İl var bir günə dəgməz,
Gün var yüz ilə dəgər.
Səninlə keçən günüm
Biri yüz ilə dəgər.* [3, s.49]

Göründüyü kimi, altımisralı bayatılarda hecaların sayı və qafiyələnmə qaydası heç vaxt pozulmur. Burada dəyişən yalnız misraların sayıdır. Onlarda da bir qanunauyğunluq var və beşinci-altıncı misraları üçüncü-dördüncü misraların yerinə qoyanda heç nə dəyişmir, yəni birincinin variantı olan ikinci bayatı alınır. Yuxarıdakı bayatının xalqda belə bir variantı var:

*Aşiq Minayə dəyər,
Zülfün Minayə dəyər.
İl var, bir günə dəyməz,
Gün var, min ayə dəyər.*

İndi gəlin altımisralı bayatını öz variantlarına ayıraq:

<i>Aşiq, yüz ilə dəgər, Şana yüzilə dəgər. İl var bir günə dəgməz, Gün var yüz ilə dəgər.</i>	<i>Aşiq, yüz ilə dəgər, Şana yüzilə dəgər. Səninlə keçən günüm, Biri yüz ilə dəgər.</i>
---	---

Bayatını bu şəkildə yazanda heç nə dəyişmədi. Altımisralı bayatının nöqtə-vergülinə də toxunulmadı. Yalnız mətnin birləşdirilməmişdən öncəki variantları alındı. Əslində bu iki bayatıdan altımisralı bir bayatı yaradılmışdır.

Yuxarıda bayatının qəlibi konkret olaraq göstərilib. Bayatı qoşanlar heç vaxt bu qəlibdən kənara çıxmırlar. Ona görə "altımisralı bayatı" deyiminin özü kökündən yanlışdır. Mən onu burada bayatıların altımisralı yazılmasının sirrini açana qədər işləmək məcburiyyətindəyəm. Bəs onda əlimizdə olan bu qədər altımisralı bayatılara başqa bir adını qoymalıyıq? Əlbəttə, yox. Buna heç bir ehtiyac duyulmur. Əslində məsələ o qədər də örtülü deyil. Sözsüz ki, burada bir sirt var və onu açmaq lazımdır. Onun da açarı Məhəmməd Əmaninin düzib-qoşduğu, əlyazmalarda saxlanan və həmçinin xalqdan toplanmış bayatılarda verilib.

Məhəmməd Əmani həm sözlü ədəbiyyatdan bir sənətkar kimi böyük ustalıqla bəhrələnmiş, həm də bayatı, gəraylı, qoşma janrlarında şeirlər düzib-qoşmuşdur. Eyni sözləri bir çox sənətkarlarımız haqqında da demək olar. M.Əmaninin bayatıları həm altı, həm də dördmisralıdır. Onun dördmisralı bir bayatısına baxaq:

*Yüzün göz rövşənidir,
Zülfün can cövşənidir.
Xəyalın ilə könlüm
Məhəbbət kövşənidir.* [5, s.331]

Bu dördlük bayatının yuxarıda göstərilən tələblərinə tam uyğundur və heç bir yayınma yoxdur. İndi şairin altı misralı bayatılarından birinə baxaq:

*Cananım tək can az var,
Aramızda min raz var.
Anda ərkü naz varsa,
Məndə əczü niyaz var.
Həsərət et, könlü quşu,
Kəmində şahbaz var.* [5, s.331]

Şeirinin ilk dörd misrası bayatıdır və burada janrın bütün tələbləri gözənilmişdir. Altıncı misrada hecanın biri əskikdir ki, burada texniki yanlışlığa yol verildiyi hiss olunur. Yuxarıda deyildiyi kimi, bayatının konkret qəlibi var və onun pozulmasına yol verilmir. Onda ortaya bir neçə sual çıxır:

1. M.Əmani və bayatı qoşan digər sənətkarlar, yaxud xalq bayatılarını yazıya alanlar bayatının tələblərini pozmuşlarmı? Yaxud onlar bayatının tələblərindən xəbərsizmi olmuşlar?

2. M.Əmani və digər sənətkarlar bayatılarını niyə altımisralı yazmışlar?

M.Əmaninin bayatılarının arasında dördmisralı örnək olduğuna görə, onun bayatının qəlibi haqqında biliksizliyini düşünməyə heç bir əsas yoxdur. Bayatıların ilk dörd misrasında bayatı janrının bütün tələbləri gözənilmişdir, burada hər hansı bir pozuntudan danışmaq üçün onların altı misradan ibarət düzülüb-qoşulmağı, zənnimcə, yetərli deyildir. Yuxarıda verilmiş örnək aydın göstərir ki, M.Əmani bütün bayatılarını dördmisralı yazsa bilərdi. Əgər şair özünün düzib-qoşduğu bayatıları həm dörd, həm də altımisralı yazmışdırsa, deməli, burada bir sirt var. Üç dənə altımisralı bayatının yanına bir dənə də dördmisralı bayatı qoymaqla əslində M.Əmani sirrin açarının yerini göstərmişdir.

İkinci suala düzgün cavab vermək üçün Azərbaycan sözlü ədəbiyyatını, xüsusilə bayatıları dərinlən bilmək, onların necə düzülüb-qoşulduqlarının sirlərinə yaxşı bələd olmaq lazımdır. Hətta burada bilikdən başqa, dərin poetik duyum da tələb olunur.

Maraqlıdır ki, Məhəmməd Əmani yaradıcılığının araşdırıcılarından nə Həmid Arslı [1], nə Cahəngir Qəhrəmanov [6], nə də Əliyar Səfərlı və Xəlil Yusifli [7; 8, s.3-10; 9, s.55-561] şairin bu bayatıları niyə altımisralı düzülüb-qoşduğunun səbəbinə toxunmamış, yalnız onun sözlü ədəbiyyatdan bəhrələndiyini, bayatı, gəraylı və qoşmalar yazdığını vurğulamaqla kifayətlənmişlər. Asya Məmmədova da AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutundakı ayrı-ayrı fondlarda saxlanan əlyazmalarda və cümlələrdə rast gəlinən altımisralı bayatılar haqqında heç bir söz söyləməmişdir [3, s.3-12].

M.Əmani və digər sənətkarlarımız bayatını bir janr kimi xalqdan götürmüşlər. Yəqin ki, xalq bayatılarına dərinlən bələd olmuş, onların düzülüb-qoşulma sirlərinə də yiyələnmişlər. Bundan başqa, bayatı qoşanların ustalığını və üslubunu da öyrənmişlər.

Bayatı yaradıcılığında ilk iki misralı saxlayıb, üçüncü, dördüncü misraları dəyişməklə yeni bayatılar yaratmaq ənənəsi qabarıq şəkildə nəzərə çarpır. Bunlar eyni qafiyə və rədif üstündə düzülüb-qoşulduqlarına görə, onları bir-birinin variantı və hətta əkiz bayatılar da adlandırmaq mümkündür. Hətta ola bilər ki, onların bəziləri eyni vaxtda düzülüb-qoşulmuşdur. Bayatılarımız arasında belə örnəklər yetərinə çoxdur. Məsələn:

<i>Əzizim oba xanı, El xanı, oba xanı, Kipriyin ox kimidir, Gəl vurma o baxanı.</i>	<i>Əzizim oba xanı, El xanı, oba xanı, Zülfünə can vermişəm, Kim verər o bahanı? [2, s.84]</i>
---	--

Göründüyü kimi, hər iki bayatının ilk misraları bir-birinin eynidir. Buradan belə bir fikir yaranır ki, onlardan biri digərinin əsasında düzülüb-qoşulmuşdur. İlk iki misranın üstündə hətta üç, dörd bayatı qoşmaq da mümkündür. Belə bayatılarımız da var.

Elə bayatılarımız da var ki, onların birinci və ikinci misralarında yalnız bircə söz fərqi nə rast gəlinir:

<i>Əziziyəm yüz yerdən, Əlli yerdən, yüz yerdən. Camalın bayram ayı, Baxışlırlar yüz yerdən.</i>	<i>Soraq aldım yüz yerdən, Əlli yerdən, yüz yerdən. Qolların sal boymuma, Ayaqların üz yerdən. [2, s.53]</i>
<i>Əzizim hostan üstə, Şeh düşüb hostan üstə. Gedin deyın tülküyə Gəlməsin aslan üstə.</i>	<i>Əzizim hostan üstə, Gün düşüb hostan üstə. Gedin deyın o aslana, Dağ gəlir aslan üstə. [2, s.110]</i>
<i>Əziziyəm yar yara, Qara bağırim yar yara. Ürək titrər, qan qaçar, Nəz eyləsə yar yara.</i>	<i>Əziziyəm yar yara, Qara bağırim yar yara. O gün bayramın eylər, Qismət olsa yar yara. [2, s.21]</i>

Birinci cütlüyün ilk misralarında "əziziyəm" sözü "soraq aldım" ifadəsiylə, sonrakı cütlüyün isə ikinci misralarında "şeh" sözü "gün"lə əvəzlənmişdir. Bayatların şifahi yaddaşda yaşadığını nəzərə alsaq, bunları fərq saymamaq olar. Deməli, burada da bayatılardan biri digərinin ilk iki misrasının əsasında düzülüb-qoşulmuşdur. Bu, istedadlı bayatı ustalarımızın düşündükləri və öz yaradıcılıqlarında geniş istifadə etdikləri bir üsuldur və sirri hələ də açılmamışdır. M.Əmaninin altımisralı bayatılarının sirrinin açarı da məhz bu üsuldadır. İndi gəlin ilk iki bayatıdan birinin təkrarlanan misralarını götürüb, qalanlarını alt-alta yazaq:

*Əzizim oba xanı,
El xanı, oba xanı.
Kipriyin ox kimidir,
Gəl vurma o baxanı.
Zülfünə can vermişəm,
Kim verər o bahanı.*

Göründüyü kimi, eynilə M.Əmanidə və digər qaynaqlarda gördüyümüz altımisralı bayatılara oxşayan bir örnək alındı. Deməli, ilk misraları eyni olan istənilən iki bayatını birləşdirib altımisralı şəkildə yazmaq mümkündür. İndi bunları altımisralı bayatı adlandırmaq olarmı? Əlbəttə, yox. Xalq bayatıları ona görə bu şəkildə yazıya alınmış ki, onlar şifahi yaddaşda yaşayır və yaddaşda ixtisar və ya yuxarıdakı kimi birləşdirmə üsulları olmur. Şifahi yaddaş istənilən mətni yalnız bütöv şəkildə saxlayır. Yəni yaddaşın birinci borcu mətnin bütövlüyünü qorumaqdır. Söyləyicinin də bacarığı mətni bütöv söyləməyindədir. Hər adamın folklor söyləyicisi ola bilməməyi elə bununla bağlıdır. Yazıda isə belə deyil. Yazıda hər şey göz qabağında olduğuna görə, ilk misraları təkrarladan da keçinmək mümkündür. Burada ən azı yazan özü yaxşı bilir ki, iki bayatını birləşdirib, təkrar olunan ilk qoşa misraların birini atıb, nəticədə altımisralı bayatı alınıb. Buna əmin olmaq üçün M.Əmaninin bayatılarını dörd misraya bölmək bəs əyləyir:

<i>Bağça barın arzular, Aşiq yarın arzular. Hər nə kim dünyada var, Öz miqdarın arzular.</i>	<i>Bağça barın arzular, Aşiq yarın arzular. Məhəbbət meydanında Mənsur darın arzular.</i>
--	---

<i>Yüzün gül xülasəsi, Ləbin mül xülasəsi. Ənbərfəşan kakilin Tər sünbül xülasəsi.</i>	<i>Yüzün gül xülasəsi, Ləbin mül xülasəsi. Yazılmış da zatın Cüvü küll xülasəsi.</i>
--	--

Əmaninin birinci bayatısının ilk iki misrası saxlanmaqla yaranmış bir xalq bayatımız da var. O da belədir:

*Bağça barın arzular,
Şirin narın arzular.
Yad eldə gözən aşiq
Bircə yarın arzular. [2, s.64]*

Buradakı əsas fərq ondadır ki, xalq bayatısında M.Əmaninin ikinci misrası sona aparılmışdır. Sözsüz ki, onların biri digərinin əsasında düzülüb-qoşulmuşdur. Xalqın M.Əmanidən yox, şairin xalqdan bəhrələndiyi daha çox ağılabatandır. Bu yolla bayatı düzülüb-qoşulduğuna Ağabəyim Ağanın yaradıcılığında da rast gəlinir. Ağabəyim Ağanın gəlib bizə çatmış bir bayatısının da eyni yolla yaranmış əkizi var. Ağabəyim Ağa Qarabağlı İbrahim xanın qızıdır. Atasını onu Fətəli şahla əz vermişdir. Tehrandə Qarabağ üçün çox darıxan Ağabəyim Ağa bir yanıqlı bayatı söyləmişdir:

*Əzizim, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ.
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmas Qarabağ.*

Bu bayatını Fətəli şahla çatdırırlar və o da bunu Ağabəyim Ağanın üzünə vurur. Şahın könlünü almaq üçün Ağabəyim Ağa bayatını həmin anda dəyişdirir və ona deyir ki, mən elə yox, belə söyləmişəm:

*Əzizim, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Tehran cənnətə döndü,
Yaddan çıxdı Qarabağ.* [4, s.218]

Sözsüz ki, ikinci bayatı birincinin törəməsidir. Bu bayatların necə qoşulduğu haqqındakı əhvalat da deyilən fikri təsdiqləyir. Deməli, Ağabəyim Ağa birinci bayatının ilk iki misrasını olduğu kimi saxlayıb, üçüncü-dördüncü misralarını dəyişməklə onun yeni bir variantını yaratmışdır. Biz həmin bayatları birləşdirib altımisralı bir bayatı kimi yazmaqla bilirik:

*Əzizim, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.
Tehran cənnətə döndü,
Yaddan çıxdı Qarabağ.*

Bu da oldu M.Əmaninin altımisralı bayatlarının oxşarı. İlk iki misrası təkrarlanmaqla düzülüb-qoşulmuş əkiz bayatılara böyük şairimiz Əhməd Cavadın və digərlərinin yaradıcılığında da rast gəlinir. Onların heç biri altımisralı olmasa da, həmin yolla bayatı düzülüb-qoşmağın geniş yayıldığını göstərir.

Bayatların altımisralı yazılmasının bir neçə səbəbi ola bilər. Onlardan ən ağılabatını aşağıdakılardır:

1. Söyləyici bir bayatının iki variantını söyləyir. Variant deyəndə, birinci və ikinci misraları eyni olan bayatlar nəzərdə tutulur. Onu yazıya alan vaxtı itirməmək və söylənilən mətni yazıb çatdırmaq, daha doğrusu, söyləyicini çox dayandırmamaq üçün birinci bayatını tam şəkildə, ikincinin isə yalnız üçüncü və dördüncü misralarını yazır. O özü bilir ki, burada iki ayrı-bayət var.

2. Bayatı düzülüb-qoşan sənətkar bir bayatının iki variantını yaradır. Bu zaman onlardan birini tam yazır. İkincinin yalnız üçüncü-dördüncü misralarını yazmaqla kifayətlənir. Burada iki bayatı olduğunu özü bilir. Məhəmməd Əmaninin bayatları buna ən yaxşı örnəkdir.

3. Xalq bayatısını yazıya alan adam onu yazandan sonra sonuna öz adından iki misra artırır və bu yolla ikinci bayatı yaradır. Məsələn:

*Əzizim kəcavasına,
At oxu kəcavasına.
Sarvan sarp yerdən keçər,
Qorxmaz kəcava sına.
Özüm özünə qurban,
Sarvan kəcavasına.* [3, s.116]

*Əzizim kəcavasına,
At oxu kəcavasına.
Özüm özünə qurban,
Sarvan kəcavasına.*

Buradakı ilk dörd misra ayrıca bir bayatdır və üçüncü şəxs tərəfindən deyilir. İlk dörd misrada birinci şəxs yoxdur. Birinci misradakı "əzizim" sözü bayatının birinci şəxsin dilindən söyləndiyinə əsas vermir. Beşinci misra isə birinci şəxsin dilindən deyilir (*Özüm özünə qurban*) və bu da onu göstərir ki, ikinci bayatı məhz o qoşmuşdur.

Başqa bir bayatıya baxaq:

*Əzizi güldür, güldür,
At oxun güldür, güldür.
Bülbülə qan aqladan
Bağında güldür, güldür.*

*Əzizi güldür, güldür,
At oxun güldür, güldür.
Yara həsrət gözlərim
Yaş tökər güldür-güldür.*

*Yara həsrət gözlərim
Yaş tökər güldür-güldür.* [3, s.121]

Burada da ilk dörd misra ayrıca bayatdır və onda da yenə birinci şəxsə aid heç nə yoxdur. Hətta birinci misradakı əzizim sözü də əzizi şəklində yazılıb. Lakin beşinci-altıncı misralar birbaşa birinci şəxsin dilindən söylənir (*Yara həsrət gözlərim /Yaş tökər güldür-güldür*) və onun özü haqqında yeni bir bayatı alınır. Sonuncu misradakı güldür-güldür sözü bildir-bildir anlamındadır.

Bütün altımisralı bayatların ilk dörd misrası bir bayatı, birinci, ikinci, beşinci və altıncı misraları da ayrı bir bayatdır. İndi hər şey aydındır. Altımisralı bayatı yoxdur və ola da bilməz. Altımisralı hər bir mətndə iki bayatı var. Bu da o deməkdir ki, Məhəmməd Əmaninin bizə dörd yox, yeddi bayatı gəlib çatıb. Eyni sözləri altı misralı digər bayatlar haqqında da söyləmək olar.

Nəticə / Conclusion

Yuxarıda deyilənlər aydın göstərir ki, M.Əmani və AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun ayrı-ayrı fondlarında saxlanan bayatları düzülüb-qoşanlar, yaxud onları yazıya alanlar bayat janrının bütün incəliklərinə dərinlən bələd olmuş, onun tələblərini pozmamışlar. Sadəcə olaraq əkiz bayatların təkrarlanan misralarını atıb, onun üçüncü-dördüncü misralarını birincinin altında yazmışlar. Burada həm vaxta, həm kağıza qənaət edildiyini, həmçinin söyləyicini tez-tez dayandırmamaq məqsədi güldüldüyünü düşünmək olar. Bu işin sirri M.Əmaniyə və digər bayatı ustalarına yaxşı bəlliydi. Yəni burada M.Əmaninin və digər sənətkarların özləri üçün qaranlıq heç nə yox idi. Bəlkə də hər şey özlərinə aydın olduğundan onlara elə gəlmişdir ki, bayatdan başı çıxanlar burada iki bayatın birləşdirildiyini biləcəklər. Bütün bunları nəzərə alıb, nə M.Əmaninin, nə də digər bayatı ustalarının bayatlarını altımisralı adlandırmaq olmaz. Çünki bu, bayatının qəlibi haqqında deyilənlərlə üst-üstə düşür və belə təsəvvür yaradır ki, M.Əmani və digər sənətkarlar bayatının qəlibini pozmuşlar. Halbuki yuxarıda deyildiyi kimi, bayatının qəlibi pozulmazdır. Əgər pozularsa, o şeir bayatı adlandırılma bilməz.

Ədəbiyyat / References

1. Araslı Həmid. Məhəmməd Əmani // Araslı Həmid. Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri. Bakı: Gənclik, 1998.
2. Bayatılar (Toplayanı və tərtib edən Həsən Qasimov). Bakı: Azərnaşr, 1960.
3. Bayatılar (Tərtib edən: A.Məmmədova). Bakı: Elm, 1976.
4. Çəmənəzəminli Yusif Vəzir. İki od arasında. Bakı, 2002.
5. Əmani. əsərləri (Tərtib edən, ön söz və lüğətin müəllifi /Ə.Səfərli). Bakı: Yazıçı, 1983.
6. Qəhrəmanov Cahangir. Müqəddimə. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. VI cild. Bakı: Elm, 1988.
7. Səfərli Əliyar. XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan epik şeiri. Bakı, 1982.
8. Səfərli Əliyar. Ön söz // Əmani. əsərləri (Tərtib edən, ön söz və lüğətin müəllifi /Ə.Səfərli). Bakı: Yazıçı, 1983.
9. Səfərli Əliyar, Yusifli Xəlil. Məhəmməd Əmani // Səfərli Əliyar, Yusifli Xəlil. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 2008.

Шестистрочные баяты в устной и письменной литературе и их секрет

Ислам Садыг

Институт Фольклора НАНА. Азербайджан.

Доктор филологических наук

E-mail:islamsadiq1953@yahoo.com

Резюме. Баяты составляется из четырех строк, никак иначе. Но в нашей устной и письменной литературе встречаются шестистрочные баяты. Безусловно, это создает несколько путаниц. Проживавший в XVII веке азербайджанский поэт М.Амани сочинил три баяты каждый из шести строк. С первого взгляда создается такое впечатление, что М.Амани и другие наши мастера пера нарушили форму баяты. Но это не так. Баяты не может быть из шести строк. Здесь есть один секрет. В данной статье открывается эта тайна, выясняется, почему М.Амани и другие наши мастера слова сочиняли свои баяты из шести строк. В статье показано, что каждый баяты из шести строк создан в результате соединения двух баяты.

Ключевые слова: М.Амани, баяты, шесть строк, тайна